

Lakos Zsuzsa – Lőrincz József

Amikor mákos az iskolaköpeny – fiatalkorú elítéltek oktatása

1. Az elmúlt évtizedekben az európai államokban uralkodóvá vált az a gondolkodás, hogy a fiatalkorúak büntetés-végrehajtásának úgy kell elősegítenie a fiatal vissza-, illetve beilleszkedését a társadalomba, hogy a rendelkezésre álló (átlagosan egyre rövidülő) büntetési időtartamon belül meg kell kísérelnie a többségében peremhelyzetű, *hiányosan vagy alig-szocializált fiatalkorúak szocializálásának elősegítését*. Ebben a folyamatban a fiatalkorúak intézetei hatásrendszerének középpontjába olyan, a szocializációt a normál társadalmi közegben is ellátó intézmények kerültek, mint az *alap- vagy általános műveltséget biztosító iskola* és a társadalmi munkamegosztásba beilleszkedést előkészítő *szakmai képzés*. A fiatalkorúak munkáltatása kiegészítő, alárendelt szerepet játszik.

A nemzetközi ajánlások különös gondot fordítottak a fiatalkorúak igazságszolgáltatásának, ezen belül büntetés-végrehajtásának kérdéseire. A *Pekingi Szabályokban*¹ az intézeti kezeléssel kapcsolatban a következő elvek fogalmazódnak meg. „Az intézetben elhelyezett fiatalkorúaknak gondozásban, védelemben és minden olyan segítségben (szociális, oktatási, szakmai, pszichológiai, orvosi és fizikai) részesülniük kell, amelyre szükségük lehet koruk, nemük és személyiségük következtében az egészséges fejlődésük érdekében.”² Hangsúlyt kell fektetni a fiatalok oktatására, szakmai képzésére, amelyhez nélkülözhetetlen az állami szervek támogatása, erőfeszítése. „Elő kell mozdítani a minisztériumok és tárcák közötti együttműködést abból a célból, hogy megfelelő elméleti és adott esetben szakmai képzést lehessen biztosítani az intézetekben elhelyezett fiatalkorúak számára, előkészítve ezzel azt, hogy az intézet elhagyásakor ne legyenek oktatási szempontból hátrányos helyzetben.”³

Az ENSZ Közgyűlése 1990-ben fogadta el a *Havannai Szabályokat*,⁴ amely már kifejezetten a szabadságuktól megfosztott fiatalkorúak védelmével kapcsolatos ajánlásokat tett. A dokumentum szintén nagy hangsúlyt fektet a fiatalkorúak oktatására, képzésére, mint a társadalmi reintegráció egyik legfontosabb eszközére. Minden tanköteles fiatalnak joga van a képességeinek és igényeinek megfelelő oktatásra szakképzett tanárok közreműködésével. Egy olyan oktatási programot kell biztosítani, amely az adott ország oktatási rendszerébe szervesen illeszkedik be, ezáltal a fiatalkorúak a szabadulás után is tudják folytatni az intézetben megkezdett tanulmányaikat. Az intézeteknek a tanköteles kor után is lehetővé kell tenniük a fiatalkorúak számára a tanulmányok folytatását. Az okta-

¹ Az ENSZ-nek 1986-ban hozott határozata a kiskorúak igazságszolgáltatására vonatkozó Minimális Szabályokról (Pekingi Szabályok).

² Pekingi Szabályok, 26.2 pont

³ Pekingi Szabályok, 26.6 pont

⁴ A Havannai Szabályokat az ENSZ Közgyűlése 1990. december 14-én fogadta el a 45/113. számú közgyűlési határozatával.

táson kívül minden fiatalkorúnak joga van szakmai képzésre, amely segítséget nyújthat a szabadulás utáni aktív életre való felkészülésben. Az intézeteknek és célok és feladatok megvalósítása érdekében megfelelő számú szakembert, nevelőt, oktatót, tanácsadót, szociális munkást, pszichiátert és pszichológust kell alkalmazniuk. Mellettük más szakemberek segítségét is igénybe lehet venni rész munkaidőben vagy önkéntes alapon, ha az általuk nyújtott segítség és támogatás előnyös a fiatalok számára.⁵

A nemzetközi szakirodalomban a 70-es évektől jelentek meg olyan elemzések és ismertetések,⁶ amelyek a fiatalkorúak oktatását, szakmai képzését preferáló példaszerű gyakorlatot mutattak be. *Ausztriában* a fiatalkorúak büntetőintézeteiben (Gerasdorf) működő iskola az alapvető ismeretek pótlására helyezi a hangsúlyt. Az intézeten belüli szakiskolában elsősorban kéziipari-kisipari szakmai felkészítés folyik. *A skandináv országokból* a szakirodalom előszeretettel említi meg a dán „Skadhauge-tervet”, amelynek lényege a fiatalkorú elítéltek integrálása az intézeten kívül folyó képzési rendszerbe. A program a 80-as években kezdődött és növekvő létszámú fiatalkorút kapcsolt be külső iskolák, szakiskolák, munkahelyek tevékenységébe. A program beválasztási vizsgálata nyomán kimutatható volt, hogy a folyamatosan börtönben tartózkodó elítéltekhez viszonyítva a külső képzésben részt vevők visszaesési rátája csökkent. Szintén *Dánia* a kezdeményezője annak a kísérletnek, amelynek célja a tanulást dinamikus módon ötvözni a termeléssel. A „munkaprojektum” révén való tanítás lényege valamely végtermék előállítását (pl. csónak készítése, fal megépítése, szoba felújítása) összekötik a fiatalok szakmai ismereteinek szélesítésével, egyben pozitív személyiség-tulajdonságaik erősítésével. Ebben a programban a folyamat fontosabb, mint a termék, de az sem elhanyagolható szempont, hogy a munka eredménye felhasználható, esetleg értékesíthető legyen. *Svédországban* az elítéltek beilleszkedését szolgálja a svéd felsőoktatás tantervi rendszeréhez illeszkedő, általános ismereteket nyújtó oktatás, amely 55 intézetben folyik. A gimnáziumi, speciális továbbképző tanfolyami, valamint felsőfokú tanulmányok folytatására csak néhány intézetben van lehetőség. *Angliában és Walesben* a „Youth Custody Centres” és a „Detention Centres” fiatalkorú elítéltek számára heti óraszámban írják elő a képzésben való részvételt. A képzés a 18 életév alattiak számára kötelező, az ennél idősebbek részvétele fakultatív. A szakmai oktatás az intézeten kívül letehető szakvizsgálattal zárható. Ugyanez vonatkozik a magasabb szintű képzési formákban, távoktatásban résztvevőkre is. A fiatalkorú bűnelkövetők reszocializációjának *Kanadában* nemzetközi érdeklődést is kiváltó kísérleti intézete a Montreal közelében fekvő Boscoville-ban van, a *Boscoville-School*. *Az intézeti élet és a követelmények önkéntes elfogadása* képezi a

⁵ Havannai Szabályok, 38-42. pont

⁶ A fiatalkorúak büntetés-végrehajtásának nemzetközi áttekintését hazai irodalmunkban Lőrincz József végezte el *A fiatalkorúak büntetés-végrehajtása* (Vác, Citoyen Kiadó, 1998.) című kandidátusi értekezésében.

nevelés alapját. A fiatalokat 16 fős lakócsoporthoz osztják, minden lakócsoporthoz öt nevelő és további néhány főből álló kisegítő személyzet dolgozik. Az intézet nevelési rendszerének középpontjában az *iskolai oktatás* áll, amely a beutaltak idejének 30%-át veszi igénybe. További 25%-ot a beutaltak *fizikai*, többségében *sporttevékenysége* teszi ki, amely nem a fizikai adottságok fejlesztését, sokkal inkább azt agresszivitás levezetését szolgálja. A napi programokat színes, kreatív, a beutaltakat aktivizáló szabadidő-tevékenység egészíti ki. A nevelők terapeutikai munkája a pedagógiai program hatékonyságát hivatott elősegíteni. A fiatalok szakszerűen irányított önkormányzatot alakítanak ki, amelyet választott képviselőikből álló közösségi tanács vezet.⁷

Az *alapismereteket nyújtó iskolatípus* – mint a fentiekben is láttuk – általánosan elterjedt a világ minden régiójában, ez az a képzési forma, amire a fiatalok elítéltek részéről is a legnagyobb az érdeklődés. Ezeknek az iskoláknak általános jelenléte a fiatalok büntetőintézetekben nyilvánvaló összefüggésben van azokkal, hogy a beutaltak jelentős hányada nem rendelkezik alapfokú iskolai végzettséggel sem, másrészt – különösen a fejlett országokban – egyre növekvő számban jelennek meg az intézetekben a más anyanyelvű fiatalok, akiknek a beilleszkedésükhöz különleges művelődési szükségleteik vannak. Azokban az államokban, ahol arra lehetőség nyílik, az érintett elítéltek „externistákként” járnak ki az intézethez közel eső iskolákba, illetve távoktatáson vesznek részt.

A szakirodalomban uralkodónak tekinthető az a felfogás, amely a fiatalok büntetőintézetekben a *szakmai képzést* tekinti a legjobb terepnek a személyiség általánosabb fejlesztéséhez, illetve egyúttal a munkakészség elsajátításához. Egyes börtönrendszerekben a szakmunkásképzést a munkatevékenységgel párhuzamosan, másutt az oktatás keretein belül nyújtják. Mindenütt elvi célkitűzés az, hogy a szakképzés rugalmasan és minőségileg igazodjék a munkaerőpiac igényeihez. Ennek egyik módja azokkal a külső, szakoktatási szervekkel való szoros együttműködés, amelyek a szabad társadalom számára kialakított ismeret- és követelményrendszerrel képviselik a börtönön belül is, és amelyek az intézeten belül megkezdett kurzusok intézeten kívüli befejezését biztosítani tudják. A nemzetközi szervezetek ajánlásaikban természetesen számolnak azokkal, hogy a börtönből szabadulók egy része hátrányos helyzetű a munkavállalásban, hogy nagy részük munkanélküli lesz. Ezért hangsúlyozzák, hogy a szakmai képzésben a szélesebb általános műveltség vagy a szakképzés személyiségfejlesztő dimenziója is fontos, ugyanis az elhelyezkedés mellett más célokat is – például az önbizalom erősítését, a szabadidő értelmes felhasználása készségének kialakítását – szem előtt kell tartani.⁸

A nemzetközi tendenciákkal egybe esően hazánkban is az intézeti nevelési hatásrendszer középpontjába az elmaradt, vagy hiányos szocializáció pótlására irányuló általános és szakműveltséget nyújtó képzés fejlesztésére irányuló törekvések léptek. Ezen belül olyan oktatási keretek kialakítása vált célszerűvé, ame-

⁷ Vö. Lőrincz József i. m. 114-116. o.

⁸ Lásd: az Európa Tanács R (89) 12. számú ajánlása a tagállamokhoz a börtönművelődésről. 43-47. o.

lyek az értelmi funkciókon túl lehetővé teszik az elmaradt készségek képességek fejlesztését, azaz ún. készségtárgyaknak az oktatásába való bevitelét”.⁹ Azonban a fogvatartottakra nem lehet ráerőszakolni az oktatás, képzés, művelődés elemeit, tiszteletben kell tartani és biztosítani kell a részükre a választás lehetőségét. Mindez a hatályos szabályozásban a következőképpen jelenik meg: a közoktatásról szóló törvény értelmében a fiataloké annak az évnek a végéig, amelyben a 18. életévét betölti. Az általános tankötelezettségről szóló rendelkezés érvényesül a büntetés-végrehajtásban is, viszont a 18. életévüket betöltött fiataloké általános iskolai oktatásban való részvétele önkéntessé, a bv. intézeteknek pedig feladatává válik, hogy a fiatalokat az abban való részvételben érdekeltté tegyék. Ezt segíti elő az a szabály, amely szerint: „Az általános iskolai, illetve az első szakmai végzettséget adó iskolarendszerű képzésben részt vevő fiataloké a végzettség megszerzéséhez szükséges képzési idő alatt munkavégzési kötelezettség, és a tartására fordított költségekbe való hozzájárulás nem terheli.”¹⁰ A képzésben résztvevőkre továbbá speciális kivételi szabály vonatkozik a végrehajtási fokozat tekintetében: „Az oktatásban vagy szakmai képzésben részt vevő fiataloké – a szabadságvesztés végrehajtási fokozatára tekintet nélkül – azonos tanulmányi osztályba, illetve tanulócsoportba is beoszthatók.”¹¹

A hazai fiataloké fogvatartottak elhelyezésére szóló bv. intézetek közül a pécsi és a kecskeméti intézet, tekintettel az ott elhelyezhető kevesebb számú fiatalra, több civil szervezettel, helyi iskolával és önkormányzattal alakított ki tartós kapcsolatot a fiatalok oktatására, nevelése érdekében. Ezen intézetekben jellemző az, hogy a bv. intézetekkel együttműködő iskolák tanítói járnak be órát adni, és ezen iskolák is biztosítják az intézet fogvatartottjai részére a tananyagot, tankönyveket, valamint a bizonyítványokat. A fiataloké szirmabesenyői és tököli bv. intézeteiben viszont a nagyobb fogvatartotti létszám lehetővé teszi saját iskolarendszerű oktatás működését.¹² Itt kell megemlíteni az előzetes letartóztatásban lévő fiatalok oktatásával, nevelésével kapcsolatos anomáliákat, ugyanis a hazai börtönökben már az oktatás elején kizárásra kerülnek azok a fogvatartottak a tanulás lehetőségéből, akik azt várható szabadulásuk miatt nem tudják befejezni a tanévet. Az oktatási költségeket finanszírozó szerv ugyanis csak azt ismeri el eredménynek, aminek a vége egy sikeres év befejezése. Ezek a megállapítások vonatkoznak a különféle (szak)képzésekre is. Ha valaki a várható vizsga előtt szabadul, vagy előzetes letartóztatása megszűnésével más intézetbe kerül, nincs lehetősége részt venni az adott képzésben¹³ Ennek a problémának megoldására – tehát amely nem kerül pénzbe, nem vizsgaköteles, nem függ a képzés a szabadulástól, és amelyben a fiataloké szívesen vesznek részt – al-

⁹ Lőrincz József i. m. 204. o.

¹⁰ Bv. szabályzat, 216. §

¹¹ Bv. szabályzat, 211. §

¹² Kapa-Czenczer Orsolya: *Fiataloké reszocializációs nevelése a szabadságvesztés büntetés alatt*. PhD. értekezés. Kézirat. 280-284. o.

¹³ Krizsán József: *Tizenévesek előzetesben*. *Börtönügyi Szemle*, 2005. 2. 32-33. o.

kalmas az EQUIP- program. Az EQUIP egy többkomponensű program, csoport-foglalkozás, amely egyénre szabott felméréssel kezdődik, azzal a céllal, hogy egyéni munkaterv készüljön, illetve valósuljon meg. Ezen megismerési eszközök segítenek kideríteni, hogy milyen jártasságok, képességek hiányát kell megszüntetni az egyes fogvatartottaknál. Az EQUIP hat foglalkoztató eljárást ajánl:

- kölcsönös segítő foglalkozások
- ún. felvértező foglalkozások
- a harag kezelését célzó foglalkozások
- foglalkozások a gondolkodási hibák kijavítására
- társas készségek tréningje
- a társas döntéshozatallal kapcsolatos foglalkozások.¹⁴

Az alapfokú oktatás – a tanköteles kor végéig: 18 éves korig¹⁵ – kötelező a bv. intézetekben. Azokat a fiatalokat, akik nem végezték el a nyolc osztályt, automatikusan beiskolázzák, a többiek számára lehetőség a tanulás. Sajnálatos tény, hogy a beiskolázottak között sok az iskolai végzettséggel rendelkező funkcionális analfabéta. Ezek a fogvatartottak – bár iskolai végzettségük megvan – a hétköznapi életben, mindennapi tevékenységük során nem használják rendszeresen az elsajátított ismereteiket. Így a mindennapi életben adódó információfeldolgozási műveleteket csak gyenge hatáskörrel képesek elvégezni. Számukra csak akkor eredményes a képzés, ha előtte önképzőkörök, ismeretfrissítő szakkörök segítségével fejlesztik kompetenciáikat.¹⁶ A beiskolázásra várók tudásszintjét fel kell zárkóztatni, mint ahogy szükséges az ismeretek területén mutatkozó hézagokat kitölteni, az olvasást népszerűsíteni.

Ha valaki időben elvégezte az általános iskolát, lehetőséget kell számára biztosítani egy szakma elsajátítására is. Éppen ezért az alapfokú oktatás mellett államilag elismert szakképzés is folyik a bv. intézetekben. Számítalan olyan szakma van, amelynek oktatása – kis eszközigénye következtében – könnyen „bevihető” az intézetekbe. A cél, hogy a szakmát tanulók ne csak elméleti ismereteket szerezzenek a képzés során, hanem gyakorlati tapasztalatot is. A fogvatartottak körében elsősorban a hétköznapi életben könnyen használható képzések a népszerűek. A befogadó beszélgetések alkalmával a bekerülők beszámolnak a szabad életük alkalmi munkáiról, amelyek többnyire az építőiparhoz kapcsolódnak. Ezért célszerű az építőiparhoz kapcsolódó szakmák oktatása. OKJ-s végzettséget adó szakképzéseket nemcsak a letöltő házakban, hanem a megyei házakban is indítanak. Egyes OKJ-s képzések érettségi bizonyítványhoz kötöttek, míg vannak olyan képzések, amelyek „alapját” a 8 osztályos általános iskolai végzettség adja.

¹⁴ Krizsán József i. m. 33-34. o.

¹⁵ Az új közoktatási törvény szerint a tankötelezettség 16 éves korig tart.

¹⁶ Bönde Zsolt: Beszámoló a fogvatartottak részére indított 2005/2006. évi tanév tapasztalatairól, a 2006/2007. évi tanév előkészítéséről. Budapest, BVOP, 2006. Kézirat.

Tény, hogy a fogvatartottaknak csak kis hányada van abban a helyzetben, hogy az oktatásban kitartással és sikerrel vegyen részt. Sokuknak negatív múltbeli tapasztalataik vannak az oktatás-nevelés területén. Meg kell kísérelni ezt a hátrányt orvosolni a börtönben. Azokban az intézetekben, ahol nem szervezhető meg az oktatás, a fogvatartottak magántanulóként folytathatják tanulmányaikat.

Az oktatással, művelődéssel kapcsolatban felmerülő költségek alacsonyak a börtön általános fenntartási költségeihez képest. A büntetés-végrehajtási képzéseket a bv. intézetek, a BVOP és állami források finanszírozzák. Tehát az anyagi megfontolások nem hátráltathatják a börtönben való oktatás megvalósítását. A Bv. Szabályzat kimondja, hogy az alapfokú oktatásban részt vevők számára a tanszereket, a tankönyveket, az oktatás egyéb költségeit biztosítani kell.

A munkaügyi központok és a büntetés-végrehajtási intézetek közötti szorosabb szakmai együttműködést „A társadalmi kohéziót erősítő bűnmegelőzési és reintegrációs programok módszertani megalapozása” című kiemelt projekt (TÁMOP 5.6.2.) segíti. E program célja egy reintegrációs tevékenységsorozat: a fogvatartottak számára munkaerőpiaci információk közvetítése, tanácsadás, készségfejlesztés, valamint szabadulásra való felkészítés.¹⁷ A Bv. Szabályzat 132. §-a kimondja: „Az alapfokú oktatásban, a szakképzésben vagy továbbképzésben részt vevő elítéltet – ha nem állították munkába – a képzés ideje alatt az alapmunkadíj egyharmadának megfelelő pénzbeli térítés illeti meg.” Felmérések igazolják, hogy az általános iskolai képzésre jelentkezők egy része kizárólag ezért az „ösztöndíjért” jár iskolába. Kívánatos lenne, ha nem az ösztöndíj motiválná a fogvatartottakat a tanulásra, hanem inkább a szabadulás utáni munkaerőpiaci esélyeik javítása. Amennyiben az ösztöndíj csak meghatározott tanulmányi eredmény teljesítése esetén járna, a fogvatartottak motiválva lennének a tényleges tanulásra.

A büntetés-végrehajtási intézetekben az általános és középiskolai oktatást a speciálisan erre a feladatra létrehozott Pannon Oktatási Központ végzi. Az oktatók közül többen korábban a büntetés-végrehajtásban dolgoztak, így megfelelő tapasztalattal rendelkeznek ezen a speciális területen. A demográfiai mutatók szerint az ország gyermeklétszáma csökken. Ez előrevetíti a pedagógus-munkanélküliség képét, ezért várhatóan az oktatási piac érdeklődése a bv. intézetek felé fordul: prognosztizálható, hogy nagy gyakorlattal rendelkező pedagógusok – a munkanélküliség elől menekülve – jelentkeznek majd a bv. intézeti oktatói munkára. A börtöniskolában szerzett bizonyítványba a képzésért felelős oktatási intézmény pecsétje került. A bizonyítványból tehát nem azonosítható, hogy az „rácsok mögött” szerzett végzettség. Így nagyobb az esélye annak, hogy az iskolavégzett fogvatartottak elhelyezkedhessenek a szabad életben.

2. A fentiek gyakorlati megvalósulásának vizsgálata érdekében szerzőpárunk női tagja 2011 júniusában reprezentatív kérdőíves kutatást végzett a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet Fiatalkorúak Regionális Büntetés-végrehajtási Intézetében, Szirmabesenyőn: 13 fiatalkorú/ fiatal felnőtt

¹⁷ Büntetés-végrehajtási szervezet 2009. évi évkönyve. Budapest, BVOP, 2010. 28. o.

előzetesen letartóztatottat és 11 elítéltet kérdezett meg családi háttérükről, a börtön falain belül folyó oktatásról, illetve arról, hogy a szabad életben hasznosítani tudják-e (akarják-e) majd a börtöniskolában tanultakat.

A BVOP adatai szerint a szirmabesenyői bv. intézetben, amelyben kizárólag férfi fiatalok vannak elhelyezve, a 2009/2010. tanévben 60, az 2010/2011. tanévben 68 fogvatartott vett részt az általános iskolai oktatásban. Középiskolai tanulmányokat a 2009/2010. tanévben 17, a 2010/2011. tanévben 25 fő folytatott. A középfokú oktatás a bv. intézetekben azért kap rendkívüli jelentőséget, mivel a 10. évfolyam befejezése után a fogvatartottak különböző szakképzéseken vehetnek részt; szakmával a kezükben – szabadulásuk után – nagyobb esélyük lehet az elhelyezkedésre. A TÁMOP 5.6.2 társadalmi kohéziót erősítő bűnmegelőzési és reintegrációs kiemelt projekt keretében Szirmabesenyőn nyolc képzés indult 120 fő bevonásával.¹⁸

A megkérdezett 13 előzetesen letartóztatott lakóhelyére vonatkozó válaszai közül megállapítható, hogy 6 fő kisvárosból (46%), 5 fő nagyvárosból (38%) és 2 fő (15%) faluról „érkezett”.

Életkorukat tekintve a következő volt a megkérdezettek megoszlása:

15 éves	16 éves	17 éves	18 éves	18-21 éves
2 fő	4 fő	3 fő	1 fő	3 fő

Annak ellenére, hogy fiatalok/ fiatal felnőtt bűnelkövetőkről van szó, meglepő, hogy egy 18 éves fogvatartottnak már másfél éves gyermeke van.

A szociológiai szakirodalom szerint a gyermek iskolai végzettsége szempontjából az édesanya iskolai végzettsége meghatározóbb, mint az édesapáé. A válaszadók nagy többsége (9 fő) azt mondta, hogy édesanyjuk iskolai végzettsége 4-8. osztály. Két megkérdezett édesanyjának 1-4. osztályos végzettsége volt, és ketten állították azt, hogy édesanyjuk szakmunkásképző/szakképző iskolát végzett.

Számos gazdasági-társadalmi tényező hatására ma már a második olyan generáció nő fel, amelynek tagjai közvetlen családi környezetükben nem láttak olyan hozzátartozót, akinek van állandó munkahelye, aki rendszeresen jár dolgozni. Ezek az emberek inkább csak alkalmi munkát – elsősorban mezőgazdasági idénymunkát, illetve építőipari segédmunkát – tudnak vállalni. A nehézipari üzemek, illetve a bányák bezárása után nagy számban váltak munkanélkülivé az aluliskolázott emberek, akik a szocialista időkben segédmunkásként, vagy betanított munkásként keresték kenyerüket. A megkérdezetteknek arra a kérdésre, hogy van-e, illetve kinek van munkahelye a családban az alábbi válaszokat adták: mindkét szülőjének (4 fő), édesapjának (2 fő), édesanyjának (2 fő), unokatestvérének (2 fő). Sajnos 3 előzetesen letartóztatott családjában a család egyik tagjának sem volt munkahelye.

¹⁸ A fiatalok oktatásának, képzésének aktuális helyzete – a 2009/2010-es oktatási év elemzése, a 2010/2011-es oktatási év feladatai. Budapest, BVOP, 2010. Kézirat.

A megkérdezett 13 előzetes letartóztatásban lévő fogvatartott arra a kérdésre, hogy hányadik osztályba jár, az alábbi választ adta:

5-6. osztályos	7-8. osztályos	9. osztályos	Szakkmát tanul
3 fő	4 fő	1 fő	5 fő

A szakkmát tanulók kőművesnek és hegesztőnek tanulnak a börtönben. Az általános iskolai képzésben részt vevők közül egyetlen fő nyilatkozott úgy, hogy a 8. osztály befejezése után nem áll szándékában szakképzésben részt venni. Mind a 13 előzetes letartóztatásban lévő fogvatartott egyetértett abban, hogy a magasabb iskolai végzettség – reményeik szerint – segít majd a szabadulásuk után az elhelyezkedésben.

A megkérdezett előzetesen letartóztatott fogvatartottak nyilatkozott arról is, hogy a tanulmányaik sikeres végzéséért jutalomban részesülnek. Jutalomként könyvet, oklevelet, dicséretet kapnak. 10 fő elégedett a „börtöniskolával”. Hárman csak részben voltak elégedettek a képzéssel, elégedetlenségüket azonban nem tudták indokolni. A tanuláshoz szükséges anyagok (füzetek, ceruzák) rendelkezésükre állnak, és a tananyagok is hozzáférhetőek. A fogvatartottak a tanórákon gyakorolnak és jegyzetelnek, a zárkákban a gyakorlásra nem sok időt fordítanak. A képzés hatékonyabbá tétele kapcsán az előzetes letartóztatásban lévő fogvatartottak közül egy nyilatkozott úgy, hogy több időt szeretne a gyakorlásra fordítani. A többiek jónak tartották az oktatást a jelen formájában. Nem tudtak építő jellegű javaslatokat tenni a hatékonyság javítására. Egy fogvatartott mondta azt, hogy nem tudja, milyen a „jó” oktatás, mivel a szabad életben magántanuló volt, így nincs összehasonlítási alapja.

A *jogerősen elítélt fiatalkorúak* körében ugyanaz a kérdőíves vizsgálat zajlott le, mint az előzetesen letartóztatottak között. 11 elítélt vállalkozott a kérdőív kitöltésére. Közülük 2 fő élt korábban falun (18%), 6 fő kisvárosból (55%), 3 fő nagyvárosból (27%) „érkezett” a bv. intézetbe.

Életkorukat az alábbi táblázat mutatja:

15 éves	17 éves	18 éves	18-21 éve közötti
1 fő	1 fő	1 fő	8 fő

Egy 18-21 év közötti fogvatartottnak van gyermeke, aki 1 éves.

Az édesanya iskolai végzettségére vonatkozó kérdésre ketten úgy nyilatkoztak, hogy édesanyjuk analfabéta. Hatan állították, hogy édesanyjuk elvégezte az általános iskola 4-8. osztályát. Egy-egy fő szerint édesanyja szakmunkásképző/szakképző iskolát, középiskolát/gimnáziumot, illetve főiskolát/egyetemet végzett. Az elítéltek közül 3 főnek az édesapja, 1 főnek az édesanyja, 1 főnek az édestestvére, 2 főnek pedig az unokatestvére dolgozik. 4 fő nyilatkozott úgy, hogy mindkét szülőjének van munkahelye. Szerencsére egyik megkérdezett sem válaszolta azt, hogy senkinek sincs munkahelye a családban.

A megkérdezett 11 elítélt fiatalok arra a kérdésre, hogy hányadik osztályba jár, az alábbi választ adta:

7-8. osztályos	11. osztályos	Szakmát tanul	Nem jár iskolába
4 fő	1 fő	3 fő	3 fő

Szakmaként a hegesztő és a kőműves szakmát jelölték meg. Véleményük szerint a szakma megszerzése segíti majd a társadalmi életbe való visszailleszkedését. Úgy gondolják, ezek olyan szakmák, amelyekre kereslet van a szabad életben.

Az általános iskola befejezése után 1 fő nem kívánja tanulmányait tovább folytatni, szakmát tanulni, 10 fő vállalja a szakmatanulást. Amennyiben sikeresen végzik tanulmányaikat, jutalmat kapnak az elítéltek. A jutalmazásra példaként a dicséretet, a jutalom-beszélőt és a „kiétközést” említették. Természetesen az ösztöndíj is fontos a számukra. Az iskolába járó elítéltek elégedettek voltak a képzéssel. Ketten említették az oktatás hiányaként, hogy nincs megfelelő tankönyvük, egy elítélt pedig azt kifogásolta, hogy vannak olyan osztálytársai, akik magatartásukkal zavarják az órák rendjét. A tanuláshoz szükséges anyagok zömmel rendelkezésre állnak, de azt, hogy nincs megfelelő tankönyvük, ennél a kérdésnél is megemlítették. Az oktatásban való részvételt hasznos időtöltésnek tartják. A képzés hatékonyabbá tétele érdekében az elítéltek azt javasolták, csak az járhaton iskolába, akit tényleg érdekel a képzés. Akinek nem komolyak a tanulási szándékai, azok nem figyelnek az órákon, ráadásul közbeszólásaikkal zavarják a pedagógusok munkáját és zavarják az osztálytársaikat is.

3. Összefoglalásként leszögezhető, hogy a munkanélküliség megelőzésének és csökkentésének egyik leghatékonyabb formája a képzés. *„Kiszorulnak az iskola-rendszerből és a munkapiacról mindazok, akiknek az értékrendje, értékorientációja szöges ellentétben áll a társadalom hivatalos és elfogadott értékrendjével és értékorientációjával.”*¹⁹ Ezek a gondolatok azonban teljesen más értelmet kapnak a büntetés-végrehajtási intézet falai között. A fogvatartottak – az ítéletüktől függően – rövidebb-hosszabb időt töltenek a zárt körülmények között. A bent töltött éveknek értelmet kell adni, ennek egyik lehetséges módja az oktatás-képzés a börtön falain belül. A fiatal bűnelkövetők a szabad életbe való visszatérésük után jobb eséllyel indulhatnak a munkaerőpiaci versenyben, ha szakmával a kezükben lépnek ki a bv. intézet kapuján.

A kérdőíves vizsgálat igazolta azt az előzetes feltételezést, hogy a fogvatartottak alacsony iskolai végzettséggel rendelkeznek. Ez – úgy tűnik – „öröklődik”, hiszen édesanyjuk iskolai végzettsége is rendkívül alacsonynak mondható. Ebből következik, hogy a családok jelentős részében csak egy-egy ember dolgozik, a fiatalok tehát gyakorlatilag alig látnak ténylegesen munkába járó embert, akinek szabályos életritmusa van. Többségük környezetében a cél nélküli élet a jellemző.

¹⁹ Koltai Dénes: A felesleges húsz százalék. Humánpolitikai Szemle, 1999. 7-8. 51. o.

A Bv. Szabályzat kijelöli a fogvatartottak osztályozásának szempontjait. Szerencsés lenne a klasszifikációt arra is kiterjeszteni, hogy olyan fogvatartottak kerüljenek egy zárkába, akik iskolába járnak. Így elkerülhető lenne az, hogy a „nem iskolás” zárkatárs zavarja az iskolába járó fogvatartottat a tanulásban, vagy az a rosszabb eset, hogy az iskolába nem járó zárkatársak kigúnyolják, neveltség tárgyává teszik iskolába járó társukat csak azért, mert szeretne tanulni.

Érdemes lenne visszaállítani – a fogvatartottak körében – a tankötelezettséget 40 éves korig. Az oktatásban, képzésben való kötelező részvétel által emelkedne a börtönnépesség iskolázottsági szintje, a szabad életbe kikerülve pedig nőnének az iskolavégzettek esélyei a munkaerőpiacon. Szerencsés lenne továbbá az ösztöndíjat az oktatásban való részvétel eredményességéhez kötni, ez valószínűleg nagyban befolyásolná a fogvatartottak tanulási hajlandóságát. A jól tanuló, jó magaviseletű fogvatartottak jutalmazását is ki kellene bővíteni – a hazatelefonálás számának emelésével, vagy a szabad levegőn eltölthető idő meghosszabbításával lehetne például motiválni a fogvatartottakat.